

Od *oratio ad sponsas velandas* k *benedictio nuptialis*

Srovnávací liturgická studie

František Kunetka

Po celých čtyři sta let, v údobí mezi vydáními Římského misálu Pia V. (1570) a Pavla VI. (1970), užívala římská liturgie při svatební mši jediného formuláře slavnostní žehnací modlitby nad manžely. Jednalo se o text z tzv. gregoriánského-hadriánského sakramentáře, který je svědectvím starobylé římské modlitební tradice. Jak známo, císař Karel Veliký (768–814) při svém budování „karolinského křesťanství“¹ chtěl použít liturgii jako prostředek k posílení jednoty své říše. V 8. století ovšem i na území římské liturgie existovalo množství liturgických tradic nejen jednotlivých biskupství, ale i opatství, a tomu tedy i odpovídající množství liturgických knih. Proto císař požádal papeže Hadriána I. (772–795) o zaslání liturgické knihy, která by byla základem sjednocení liturgie na území franské říše. Až po jisté době, v roce 789, byl do císařské knihovny v Cáchách (Aachen) poslán sakramentář, liturgická kniha, jejíž vznik můžeme klást do doby papeže Honoria I. (625–638), a která byla určena původně pro papežské stacionární bohoslužby v Římě. Tento exemplář² sloužil jako vzor, byl opisován, a počátkem 9. století pak Benediktem z Aniane (zemř. 821) rozšířen pro potřeby klášterů a farností velmi rozsáhlým dodatkem (*Supplementum Anianense*), který obsahoval i prvky galsko-franské liturgické tradice.³ Obě části později splynuly a smísily se s texty presbyterálního sakramentáře – tzv. mladšího Gelasiána – a takto vzniklá liturgická kniha se pak od 9. století stala základem pozdějších misálů (*missale plenum*), tedy i misálu po reformě tridentského koncilu (1570) a všech jeho dalších vydání až do reformy koncilu vatikánského.⁴

Při reformě obřadu manželství v rámci této poslední liturgické reformy se ohledně adaptace „gregoriánské“ modlitby svatebního požehnání (je v původním exempláři) vycházelo z textu Konstituce o liturgii (čl. 78), kde se objevuje dvojí požadavek:

- a) Slavnostní požehnání manželů musí být vždy součástí svatebního obřadu, ať je spojen se mší nebo ne (*benedictio sponsis semper impertiat*).
- b) Text modlitby se má upravit tak, aby byla vyjádřena a zdůrazněna „stejná povinnost vzájemné věrnosti pro oba manžely (*aequalia officia mutuae fidelitatis utriusque sponsi*)“.

¹ J. CHÉLINI, *L'aube du Moyen Âge: Naissance de la chrétienté occidentale*, Paris: Picard, 1991, s. 44.

² *Das Sacramentarium Gregorianum nach dem Aachener Ur-exemplar*, ed. H. Lietzmann, 4. vyd., Münster: Aschendorff, 1968.

³ Názor o Alkuinově (zemř. 804) autorství dodatku je dnes většinou opouštěn. Srov. J. DESHUSSES, *Le sacramentaire grégorien: Ses principales formes d'après les plus anciens manuscrits*, sv. 1., 3. vyd., Fribourg: Éditions Universitaires, 1992, s. 351–353.

⁴ Schématický přehled vývoje liturgických knih pro slavení mše v římském ritu srov.: A. GERHARDS – B. KRANEMANN, *Einführung in die Liturgiewissenschaft*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2006, s. 225.

Zatímco první požadavek byl bez potíží akceptován a realizován, výsledek splnění druhého již tak uspokojivý není. Pokoncilní pracovní komise pro liturgii totiž zadala opět dva – ovšem jen velmi těžko slučitelné a tedy skutečně – úkoly:

- a) Bez radikálních změn má být zachována starobylá povaha požehnání nevěsty (*natura antiquissimae benedictionis solius sponsae...sine mutatione radicali*)
- b) Text se má však vztahovat i na manžela, pokud jde o *officia mutuae fidelitatis*.⁵

Vyhovění oběma těmto požadavkům označil a charakterizoval významný koncilní liturgický expert Pierre-Marie Gy jako „řešení kvadratury kruhu“.⁶ Právě vyhodnocení výsledků tohoto zadání je předmětem předložené srovnávací eucharistické (εὐχή, 'modlitba') studie. V ní nejprve uvedeme text gregoriánského sakramentáře s překladem a výkladem (1), všimneme si problematiky římského *benedictio sponsae* (2), pak představíme dva reformní pokusy (1969, 1991) o adaptaci textu (3), a pokusíme se o závěrečné hodnocení (4).

1. ROZBOR PŮVODNÍHO TEXTU SVATEBNÍ ŽEHNACÍ MODLITBY

Texty presidenciálních modliteb pro satební mši (orace, satební požehnání, vsuvka do kánonu) najdeme ve všech nejstarších římských sakramentářích: veronském,⁷ gelasianském,⁸ gregoriánském.⁹ Srovnáme-li texty satebního požehnání z těchto tří pramenů vzájemně mezi sebou, poměrně snadno zjistíme, že slavnostní modlitba nad manžely se objevuje ve dvou variantách:

- a) gelasianské (GV č. 1451 = VE č. 1110)
- b) gregoriánské

Oba typy modlitby se liší pouze ve své první části,¹⁰ zatímco ve druhé se texty shodují. Je tedy pravděpodobné, že oba typy vycházejí ze stejného základu, jehož existenci můžeme připustit už ve 4./5. století. Vlivem karolinské reformy se prosadila varianta gregoriánská, a ta je proto také předmětem srovnávacího výzkumu.

Slavnostní satební modlitba patří k literárnímu druhu presidenciálních eulogických modliteb (εὐλογία, 'chvála, dobrořečení, žehnání'), které ve své struktuře vykazují dvě hlavní části: anamnetickou a epikletickou. První část našeho textu je tedy laudativním zvěstováním stvořitelského Božího plánu s mužem a ženou (anamnéze), do něhož pak vstupuje zcela konkrétní manželský pár, pro který je v této situaci vyprošováno Boží požehnání (epikléze).

⁵ Srov. *Notitiae* 5 (1969): 203–220, zde 213.

⁶ Srov. P.-M. Gy, „Le nouveau rituel romain du mariage,“ *La Maison-Dieu* č. 99 (1969): 124–143.

⁷ *Sacramentarium Veronense*, ed. L. C. Mohlberg, Roma: Herder, 1956, č. 1105–1110 (dále jen VE). Tento sakramentář bývá někdy nazýván Leonianum, věcně správnější je však označení dle místa uložení v knihovně ve Veroně.

⁸ *Liber Sacramentorum Romanae Aeclesiae anni circuli*, ed. L. C. Mohlberg, 3. vyd., Roma: Herder, 1981, č. 1443–1455. Jde o tzv. starší Gelasianum – *Gelasianum Vetus* (dále jen GV).

⁹ *Das Sacramentarium Gregorianum nach dem Aachener Urexemplar*, ed. H. Lietzmann, 4. vyd., Münster: Aschendorff, 1968, č. 200 (dále jen GR).

¹⁰ Incipity: GV: *Pater mundi conditor*; GR: *Deus, qui potestate virtutis*.

1.1 Anamnetická část

Uvedme nyní první, anamnetickou část slavnostního svatebního požehnání GR spolu s překladem a výkladem.

1. Boží stvořitelský plán	Deus qui potestate uirtutis tuae de nihilo cuncta fecisti, qui dispositis uniuersitatis exordiis homini ad imaginem dei facto ideo inseparabile mulieris adiutorium condidisti, ut femineo corpori de uirili dares carne principium, docens quod ex uno placuisset institui numquam licere disiungi.	Bože, ty jsi svou mocnou silou všechno stvořil z ničeho, tys po uspořádání počátků vesmíru stvořil člověka k Božímu obrazu a dals tak (muži) v ženě nerozlučnou pomocnici; tím, že jsi tělo ženy vzal z těla muže, nás učíš, že to, co se ti zalíbilo vytvořit z jednoho, nikdy není dovoleno rozloučit.
2. Typologie Kristus – církev	deus qui tam excellenti mysterio coniugalem copulam consecrasti, ut Christi et ecclesiae sacramentum praesignares in foedere nuptiarum.	Bože, ty jsi spojení manželů posvětil tak velikým tajemstvím, že jsi manželský svazek učinil předobrazem svátosti Krista a církve.
3. Nezrušitelnost Božího požehnání	deus per quem mulier iungitur uiro, et societas principiliter ordinata ea benedictione donatur, quae sola nec per originalis peccati poenam nec per diluuii est ablata sententiam.	Bože, v tobě je žena spojena s mužem a toto společenství je od počátku obdařeno oním požehnáním, které jako jediné nebylo odňato ani trestem prvotního hříchu ani rozsudkem potopy.

Text je zřetelně rozdělen na tři oddíly, začínající vždy oslovením *Deus*. K této anaklézi je ve vztažné větě (*Deus, qui; Deus, per quem*) připojena výpověď, která vyjadřuje důvod naší chvály a díkůvzdání. Jasná trojdílná strukturovanost anamnetické části nám dovoluje mluvit o třech samostatných modlitbách. Tak jako slavnostní modlitba při svatebním obřadu Židů je tvořena sedmi *berachot*, zde můžeme mluvit o třech požehnáních. Snad není třeba připomínat, že se jedná o *benedictio Dei*, že tedy adresátem naší chvály a díků, tedy našeho žehnání, je Bůh.¹¹

Rozeberme nyní jednotlivě tři samostatná požehnání anamnetické části textu.

1.1.1 „Rajský“ původ instituce manželství

Manželský svazek mezi mužem ženou je zasazen do nejširších souvislostí stvořitelského plánu Božího – do počátečního řádu celého kosmu: *disposita exordia uniuersitatis*. Text obsahuje náznaky biblických míst Gn 1,27 a 2,24. Refrén zprávy o stvoření v Gn 1, kterou můžeme charakterizovat jako „carmen ad uniuersitatis Conditozem (zpěv o Stvořiteli vesmíru)“,¹² se objevuje naposledy právě po stvoření muže a ženy, zde však v intenzivnější formulaci, že totiž vše, co Bůh učinil, je nejen „dobré“, ale „velmi dobré“ (1,31). Manželská láska participuje zcela zvláštním a vynikajícím způsobem na stvoření jakožto nezaslouženému daru Boží dobroty. Žena je v našem textu ve vztahu k muži označena jako *inseparabile adiutorium* – dosl. neoddělitelná

¹¹ Srov. F. KUNETKA, „Sedm tezí ke kosmoteandrickému rozměru v obnovených obřadech *De benedictionibus*,“ in *Obřady žehnání v různých liturgických tradicích*, ed. W. Bugel, Olomouc: UP v Olomouci, 2006, s. 87–99.

¹² JAN PAVEL II., Apoštolský list *Dies Domini*, č. 9: AAS 90 (1998): 713–766. České vydání: Praha: Katolický týdeník, 2000.

pomoc. Z biblického obrazu stvoření ženy z muže je vyvozena jednota (*ex uno institui*) a nerozlučitelnost (*numquam licere disiungi*) jejich svazku. Tímto způsobem stvoření zde Bůh vystupuje jako *docens* – vyučující, totiž jako ten, který předkládá a označuje svůj záměr s mužem a ženou. Právě na tento původní stvořitelský plán Boží, na „Tóru stvoření“, se Ježíš ve sporu s farizeji v otázce manželské rozluky odvolává (Mk 10,7) a staví ji nad možišiovské předpisy (*Deutero-nomium* dosl. „druhý zákon“; zde 24,1), jejichž důvodem je v případě rozluky σκληροκαρδία – tvrdost, zatvrzelost člověka, dosl. skleróza jeho srdce (Mk 10,5).

1.1.2 Snubní typologie z Ef 5,32

Na rozdíl od prvního požehnání, které mluví o řádu stvoření, v tomto druhém oddíle anamnetické části je manželství začleněno do řádu spásy. Jeho antropologické založení v řádu stvoření je nyní interpretováno kristologicky a ekleziologicky. Tím jeho původní důstojnost není umenšena, ale naopak silně zdůrazněna a vyzvednuta. Manželský svazek (*foedus nuptiarum*), který je už v řádu stvoření označen jako *mysterium excellens*, má takovou důstojnost a hodnotu, že může být chápán jako předobraz (*prae-signatio*) pouta mezi Kristem a církví, které je zde nazváno *sacramentum*. Text čerpá z typologie v Ef 5,21–33, kde autor, opírající se o citaci Gn 2,24, interpretuje zde zmíněnou skutečnost jako „velké mystérium“ (Vulgata: *sacramentum magnum*). Boží plán s mužem a ženou má tedy v řádu stvoření takovou posvátnost a důležitost, že manželství už od svého počátku může být ustanoveno jako „mystérium tak veliké“ (Ef 5,32: τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν), že je takto chápáno a označeno i v řádu spásy. To jen potvrzuje, že stvoření je už od počátku z vůle Stvořitele zaměřeno na smlouvu, a tak i samotná instituce manželství překlenuje aporii mezi přirozeným a nadpřirozeným.

Text vychází z typologického myšlení patristiky, které pracuje s pojmy τύπος (vzor) a ἀντίτυπος (obraz). V manželství dvou pokřtěných, které má vždy sakramentální charakter, se tato typologie uskutečňuje zvláštním a pozoruhodným způsobem: jejich manželství participuje jednak na archetypálním universálním Božím záměru s mužem a ženou, zároveň však pro ně jako pokřtěné představuje Kristův vztah k jeho církvi model a vzor manželské lásky, který oni opět mají svým manželským vztahem zviditelňovat, být tedy jeho obrazem, antitypem, prožívat jej jako „sacramentum Foederis Christi et Ecclesiae“ (KKC 1617).

Toto druhé paradigma, vycházející z novozákonního textu Ef 5,32, se neobjevuje v textech svatebních požehnání veronského ani gelasiánského sakramentáře, je tedy gregoriánským specifikem.

1.1.3 Nezrušitelnost Božího požehnání

Předchozí novozákonní motiv představuje v textu celé anamnetické části jakousi vsuvku (*embolismus*), protože třetí požehnání se tématicky opět vrací k počátkům stvoření. Znovu je totiž připomenuto základní antropologické a sociologické uspořádání, neboť manželství je zde označeno jako *societas principaliter ordinata* a je takto předmětem Božího zalíbení – chceme-li požehnání. To na něm spočívá s tak zvláštní naléhavostí a v takové míře, že nemůže být odňato a zrušeno ani nevěností a selháním člověka, jehož situace je zde charakterizována výrazy *poena peccati originalis*

(trest prvotního hříchu) a *diluvii sententia* (rozsudek potopy). Lze tedy text interpretovat tak, že Bůh obdařil manželský svazek požehnáním takové intenzity a moci, že jako jediné (*sola!*) přestalo kletbu prvotního hříchu? Skutečností je, že přes všechny katastrofy hříchů a potop, přes tvrdosti lidského srdce, v manželství nepřetržitě přetrvává původní plán Stvořitele s mužem a ženou a toto „společenství prvopočátku“, *proto-societas* si stále uchovává svou jedinečnost a výlučnost, takže na úroveň manželského smluvního svazku (*foedus!*) i přes některé pokusy nelze postavit žádné jiné partnerské společenství.

Toto třetí požehnání v textu však obsahuje ještě jednu pozoruhodnou formulaci, a to ve výpovědi vztažené věty k úvodnímu oslovení. Zde totiž čteme: *Deus, per quem mulier iungitur viro* (Bože, skrze něhož je žena spojena s mužem). V obecném chápání je pro vznik manželství podstatný *consensus* – manželský souhlas muže a ženy. Jestliže se zde však vypovídá, že při vzniku tohoto svazku působí Bůh, že je to tedy také on, který toto spojení zprostředkuje a vytváří, pak je jednání člověka obklopeno a ponořeno do jednání Božího: v manželském konsensu se projevuje „konsensus“ Boží. Manželská láska, která je základem svazku, odpovídá Boží lásce a vyvěrá z ní. Možnost vyslovit manželský souhlas je Boží dar a důsledek jeho požehnání. Život každého manželského páru – i nepokřtěného a „nevěřícího“ – prožívaný v zodpovědnosti a lásce je tak znamením neodvolatelně věrného příklonu Boha k člověku. Každá pravá manželská láska má quasisakramentální charakter, je anonymně svátostná. Teologie mluví o *sacramentum naturale*.

Formulace o spojení ženy s mužem „per Deum“ nás proto může vést také k této úvaze: Jakkoliv v latinské církvi převládá obecné mínění, podle kterého vyjádření souhlasu je zároveň „udělením“ svátosti manželství, při otevření této formulace použitím pohledu i východní teologie je jistě možné v teologickém – ne v čistě právním smyslu – také formulovat, že „udělovačem“ svátosti manželství je Bůh, neboť je jeho dárce. Manželé vstupují do Božího plánu, který obsahuje „přirozené“ i „nadpřirozené“. Celý život manželů (*matrimonium in esse*) včetně obřadu uzavření manželství (*matrimonium in fieri*) je pak oslavou a prožíváním plánu lásky, který má v Bohu svůj počátek. Kdykoliv se totiž slaví a prožívá svátost, děje se mystérium, odvíjí se a realizuje ekonomie spásy.

Všechny formulace textu třetího požehnání zaujmou spojením teologické preciznosti s vášnivým zaujetím, jak to známe např. ze spisů Lva Velikého. V ostatních římských sakramentářích se tento text opět neobjevuje, představuje proto originální přínos pro matrimoniální teologii, neboť ani po staletích neztratil na své svěžesti a je právem i dnes součástí liturgických knih římské liturgie.

Na závěr rozboru celé anamnetické části, složené ze tří samostatných požehnání, je možno říci, že máme před sebou hodnotný text, který je cenným svědectvím v Písmu zakotveného teologického myšlení latinské patristiky. Pohled na manželství a na jeho postavení v Božím plánu je však ve všech třech požehnáních prezentován s lehkým, takřka nezatelným akcentem na ženu – manželku. To již neplatí pro další část textu, kde tento rozměr převládne úplně.

1.2 Epikletická část

Uvedme nyní druhou část textu gregoriánského sakramentáře, opět s překladem a výkladem.

1. Úvodní prosba	Respice propitius super hanc famulam tuam, quae maritali iungenda est consortio: tua se expetit protectione muniri. Sit in ea iugum dilectionis et pacis, fidelis et casta nubat in Christo:	Shlédni milostivě na tuto svou služebnici, která má být spojena manželským poutem a touží být zaštitěna tvou ochranou. Ať na ní spočine jho lásky a pokoje, věrná a čistá nechť se vdává v Kristu.
2. Biblické příklady	imitatrixque sanctarum permaneat feminarum: sit amabilis ut Rachel uiro, sapiens ut Rebecca, longaeua et fidelis ut Sarra.	Ať setrvá v následování svatých žen: ať je svému muži milá jako Ráchel, moudrá jako Rebeka, dlouhověká a věrná jako Sára.
3. Vlastnosti ideální manželky	Nihil in ea ex actibus suis ille auctor praeuocationis usurpet, nexa fidei mandatisque permaneat, uni toro iuncta, contactus illicitos fugiat, muniat infirmitatem suam robore disciplinae, sit uerecundia grauis, pudore uenerabilis, doctrinis caelestibus erudita, sit fecunda in subole, sit probata et innocens,	Ať nedopřeje původci špatnosti podíl na žádných svých skutcích, ať je stále přimknuta víře a příkázáním, ať je věrná manželskému loži, varuje se nesprávných vztahů, svou slabost ať posiluje silou kázně, ať je vážená svou počestností, ctěná čistotou, vzdělaná Boží naukou, plodná potomstvem, osvědčená a bezúhonná,
4. Závěrečná prosba: potomstvo, stáří, věčnost	et ad beatorum requiem atque ad caelestia regna peruenita: et uideat filios filiorum suorum usque in tertiam et quartam progeniem et ad optatam perueniat senectutem: per.	ať dojde k odpočinku blažených a do nebeského království. Ať vidí syny svých synů až do třetího a čtvrtého pokolení a ať dojde požehnaného stáří. Skrze (Krista) etc.

Na předchozí anamnetický blok navazuje nyní bezprostředně druhá, epikletická část svatební žehnací modlitby, která je uvedena slovy: *Respice propitius super hanc famulam tuam*. Už pouze tato věta obsahuje dvojí charakteristiku celé následující části: Anamneticko-celebrativní chvála se mění v epikletickou prosbu, která však – na rozdíl od předchozího textu majícího na mysli oba manžely – je zaměřena pouze a výlučně na nevěstu. Srovnáním také zjistíme, že až na malé rozdíly na začátku a konci traktují tento text všechny římské sakramentáře shodně.¹³

Největší část textu tvoří výčet vlastností ideální manželky, jak byly ceněny v římské antice. Nejsou zde vypočítávány moralizujícím způsobem, ale jsou uváděny tak, aby představovaly inspiraci pro ženu, vstupující do manželství. Nejde ani tak o epiklézi, jako o parenézi (vybízení, připomínání). Tři (resp. čtyři) vlastnosti jsou přisouzeny třem biblickým ženám, uvedeným zde jako příklad manželského života:

Ráchel – přitažlivost

Rebeka – moudrost

Sára – dlouhověkost a věrnost

Tyto vlastnosti nevybočují z tehdejšího ideálu a spolu s mnoha dalšími je najdeme zachovány a zaznamenány také v archeologických památkách sepulkrální kultury jako epiteta zesnulých manželek: *in omnibus abstinentissima, acceptissima, admirabilis,*

¹³ Shodují se od slov *fidelis et casta nubat in Christo*, VE ani GV neuvádějí poslední větu od slov *ut uideat*.

*amabilis, carissima, castissima, dignissima, dilectissima, fidelissima, incomparabilis, laudatissima, obsequentissima, piissima, pudicissima.*¹⁴

Kromě uvedení tří biblických jmen proto novozákonní teologický motiv epikletické části najdeme pouze v formulaci „věrná a čistá nechť se vdává v Pánu“. Zde jistě můžeme myslet na Pavlovu formulaci ἐν Κυρίῳ v 1 Kor 7,39, také snad i na symboliku panenské čistoty církve v 2 Kor 11,2: „Zasnoubil jsem vás jedinému muži, abych vás jako čistou pannu odevzdal Kristu.“

Poslední věta textu před závěrečnou doxologií je přidána (není v VE, ani GV); svědčí o tom dvakrát se opakující výraz *perveniat*. Text o synech třetího a čtvrtého pokolení (jsou míněni vnuci a pravnuci) je převzat z gelašiánského sakramentáře, kde tvoří vsuvku do římského kánonu při mších u příležitosti výročí sňatku (č. 1448). Již některé rukopisy¹⁵ převádějí singulární formu všech tří posledních tvarů sloves do plurálu (*videant, perveniant*), potridentské vydání misálu (1570) pak začátek poslední věty mění na *Et videant ambo* (ať oba vidí). To jen dokresluje snahu rozšířit v závěru text opět na oba manžely. Vzhledem k tomu, že celý dlouhý předchozí text měl na mysl pouze nevěstu, působí však tato změna neorganicky a spíše rušivě.

V závěru komentáře k této části můžeme konstatovat, že jde o text zcela jiného druhu, než u části první, za jejíž teologickou hloubkou také poněkud zaostává. Proč však text epikletické části předkládá prosby pouze za nevěstu?

2. ŘÍMSKÁ TRADICE *BENEDICTIO SPONSAE*

U rozboru závěrečné věty epikletické části svatební modlitby jsme konstatovali kolísání mezi jeho zaměřením na nevěstu, nebo na oba manžely. To nás nutí podívat se hlouběji na římskou tradici „kultu nevěsty“ a pokusit se alespoň částečně odhalit a posoudit její vliv na formulování liturgických textů svatebního požehnání.

2.1 Pluralita liturgických tradic

Vyjděme z nadpisů textů ke svatební mši ve třech zmíněných římských sakramentářích:

VE: *Incipit velatio nuptialis*

GV: *Incipit actio nuptialis*

GR: *Oratio ad sponsas velandas*

Zde se ovšem jedná o sakramentáře pouze římské provenience. Sakramentáře neřímského typu nabízejí pojetí jiné. Starogalský sakramentář uvádí texty svatebních požehnání nadpisem *Benedictio thalami super nubentes*,¹⁶ svatební požehnání i s obřadem *velatio* se ve starošpanělském *Liber ordinum* vztahují také na oba manžely.¹⁷

I když z nadpisu v GR vyplývá, že obřad *velatio* a s ním spojené *benedictio* se vztahuje pouze na nevěstu, přesto najdeme také i opačná svědectví. Dokonce i papež

¹⁴ H. LECLERCQ, *Mariage*: DACL 10, s. 1843–1982, zde 1955–1960.

¹⁵ Např. *Kodex Cambrai* 164 z r. 811/812.

¹⁶ *Sacramentarium Gallicanum*, ed. A. L. Muratori, PL 72,570. Nověji také *The Bobbio Missal: A Gallican Mass-Book*, ed. E. A. Lowe, London: Harrison and Sons, 1920, č. 550–552.

¹⁷ *Le Liber Ordinum en usage dans l'Église Wisigothique et Mozarabe d'Espagne du cinquième au onzième siècle*, ed. M. Férotin, Paris: Firmin-Didot, 1904, č. 436–443.

Inocenc I. v svém dopise z r. 404 biskupu Victriciovi z Rouen uvádí: „Benedictio, quae per sacerdotem supra nubentes imponitur (Požehnání, které je knězem pronášeno nad manžely)“.¹⁸ Paulinus z Noly (zemř. 431) uvádí, že hlavy těch, kteří byli posvěceni modlitbou, byly zahaleny závojem (*pax iugalis*).¹⁹ *Velatio amborum* (zahalení obou manželů) dosvědčuje také Isidor ze Sevilý (zemř. 633) ve spise *De ecclesiasticis officiis*, když uvádí, že po modlitbě svatebního požehnání jáhen vloží na oba manžely pruh látky (*pallium*) bílé a červené barvy.²⁰

V této souvislosti lze ještě upozornit na jednu poměrně opomíjenou skutečnost. Křesťanům v Říme byl zcela jistě znám židovský svatební obřad, jehož pevnou součástí byla svatební *beracha*, vztahující se na oba manžely.²¹ Mozaika v římské bazilice S. Maria Maggiore s výjevem svatby Jáкова a Ráchel a také Mojžíše a Sipory zobrazuje totiž otce nevěsty, jak pod *chupou*, která tehdy byla a dodnes je ve svatebním obřadu užívána, spojuje jejich pravice.²² O užívání modlitby svatebního požehnání u Židů i křesťanů píše Ambrosiaster (Pseudo-Ambrosius) ke konci 4. století ve spise *Questiones Veteris et Novi Testamenti* (127,3) toto: „Tato tradice, která přetrvala u Židů, je také slavena v církvi, aby totiž Boží tvorové uzavírali sňatek pod Božím požehnáním.“²³

Formování křesťanské svatební modlitby v prostředí řecko-římské kultury pozdní antiky představuje proto složitý proces, jehož podrobnější zkoumání již překračuje rámec této studie. Snad je však možné nyní vyslovit alespoň hypotézu, že i v římské tradici byl původně text svatebního požehnání věnován oběma manželům. To by pak znamenalo, že epikletická část modlitby v GR, vztahující se pouze na nevěstu, nahradila původní text proseb, který byl zaměřen na oba manžely. Zcela patrný zlom v textu, který mění duktus modlitby, by tomu nasvědčoval. Kam se však poděl původní text této části? Snad jej můžeme nalézt v *invitatoriu* celého požehnání, které totiž nemá formu *admonice* – vybídnutí, ale formu modlitby s pouze prosebnou tematikou, která představuje jakousi *oratio preparatoria* před vlastním textem, zde nazvaným pouze *benedictio*. Text této orace zní: „Propitiare domine supplicationibus nostris, et institutis tuis, quibus propagationem humani generis ordinasti benignus adsiste, ut quod te auctore iungitur, te auxiliante seruetur: per.“²⁴

¹⁸ *Epist.* 2,6, PL 20,475.

¹⁹ „Ille episcopus iugans capita amborum sub pace iugali, velat eos dextra, quos prex sanctificat.“ *Poema* 25,125, PL 61,658.

²⁰ „Quod autem nubentes, post benedictionem a Levita uno vinculo copulantur ... pallio candido purpureoque colore,“ *De eccl. off.* 2,20, PL 83,811.

²¹ Text, připisovaný rabimu Jehudovi (zemř. 299) a obsažený v babylonském Talmudu v traktátu *Ketuvot*, je dodnes užíván. Text srov. C. DI SANTE, *Židovská modlitba: K počátkům křesťanské liturgie*, Praha: OIKOYMENH, 1995, s. 182n.

²² Srov. K. HRUBÝ, „Symboles et textes de la célébration du mariage Judaique,“ in *La celebration cristiana del matrimonio: Simboli e testi*, ed. G. Farnedi, Roma: Benedictina-Edizioni Abbazia S. Paolo, 1986, s. 15–28, zde 26n.

²³ „Cuius rei traditio et in sinagoga mansit et num in ecclesia celebratur, ut dei creatura sub dei benedictione iungatur“: CSEL 50,400.

²⁴ „Nakloň se, Pane, k našim pokorným prosbám a dobrotivě ochraňuj manželství, které jsi ustanovil k zachování lidského rodu, aby ti, kteří se z tvé vůle sňatkem spojují, byli s tvou pomocí zachováni.“ Tento text je pouze s jedinou úpravou (*Propitiare* = *Adesto*) převzat z VE č. 1109; v GV č. 1443 je užit jako kolekta ke svatební mši. Dodnes je součástí svatebních obřadů v případech, kdy se svatební požehnání neuděluje.

Tato hypotéza by mohla být také podpořena srovnáním úvodních textů ke svaatebním požehnáním v neřímských sakramentářích, neboť zde se jedná o skutečnou admonici, jejímž adresátem je nikoliv Bůh, jak je tomu v případě GR, ale shromážděné společenství: „*Deum ... fratres carissimi, deprecemur.*“²⁵ Jestliže tedy epikletická část v GR, vztahující se původně na oba manžely, byla nyní sestavena pouze z proseb za nevěstu, musel redaktor GR přeformulovat také výpovědi v relativních přísudkových větách k oslovení *Deus* už i v anamnetické části tak, aby zde osoba manželky byla oproti muži vyzvednuta. Proto zde najdeme formulace: *mulieris adiutorium condidisti* a také *Deus, per quem mulier iungitur viro*. Nejmarkantnější zásah do textu však představuje druhé ze tří požehnání této anamnetické části, které užívá snubní typologie dle Ef 5,32, kdy církev v tomto vztahu představuje ženský element. Především jím jsou tak připraveny výpovědi o nevěstě ve druhé, epikletické části, např. text *fidelis et casta nubat in Christo*.

Text svatebního požehnání v GR v obou svých částech – anamnetické i epikletické – věnuje svou pozornost tedy především nevěstě – jde jednoznačně o *benedictio sponsae*. Tuto římskou tradici také zcela jasně potvrzuje pokyn v GV č. 1449: „Percomple canonem plenariam et dicis orationem dominicam et sic *eam* benedicis his verbis (Po ukončení celého kánonu říkáš modlitbu Páně a požehnáš ji [nevěstu] těmito slovy).“ A ihned následující text (č. 1450), úvodní orace k vlastnímu požehnání, obsahuje na začátku formulaci: „...et super hanc famulam tuam opem tuae benedictionis infunde,“ zatímco vlastní obsah prosby v té samé modlitbě se již vztahuje na oba manžely: „...iugali consortio affectu compari, mente consimili, sanctitate mutua copulentur.“ V jediné krátké oraci gelašiánského sakramentáře se tedy text vztahuje nejprve k nevěstě, a potom k oběma manželům.

Z jakého důvodu však římská liturgická tradice na rozdíl od mimořímských liturgií tak vehementně protěžuje požehnání nevěsty (*benedictio sponsae*) na úkor požehnání obou manželů (*benedictio amborum*)? Odpověď můžeme hledat v reflexi dvou obřadů, právě pro římskou tradici významných, a sice v obřadu *velatio sponsae* a *velatio virginis*.

2.2 Obřad *velatio sponsae*

Některé rukopisy GR alternují nadpis svatebních mešních textů a místo *ad sponsas velandas* uvádějí *ad sponsas benedicendas*. Z toho vyplývá, že tento ritus měl gestuálně-verbální podobu: spočíval v zahalení závojem a v modlitbě požehnání. Byl považován za tak významný, že dal název i celému procesu sňatku: *nuptiae* – od *nubere* (zahalit). Tento obřad patřil totiž ke druhé části sňatku (*γάμος, nuptilia foedera*), kdy nevěsta byla uvedena do ženichova domu. Právě pro tuto příležitost, spojenou se svatební hostinou, byla nevěsta slavnostně ozdobena a už v předvečer zahalena závojem rudé barvy, zvaným *flammeum*. Při tom asistovala *pronuba* (*νυμφεύτρια*), vážená vdaná žena, které byla nevěsta v den svatby svěřena a která byla jakousi prostřednicí mezi otcem nevěsty a ženichem; při svatební mši pak také přinášela dary. O existenci *pronuby* a právě této její funkci při mši svědčí ještě texty veronského sakramentáře. Totiž ve vsuvce do mešního kánonu, tzv. *Hanc igitur*, která od počátku až dodnes vykazuje variabilitu dle aktuálních okolností, jsou vždy jmenováni dva aktéři: ten, kdo

²⁵ The Bobbio Missal, č. 550; Liber ordinum, č. 437.

dary přináší, a ten, za koho jsou přinášeny. Pokud jde o druhého aktéra, v římských sakramentářích je to vždy nevěsta (*famula tua*). Na osobě toho, kdo dary přináší, je právě patrný vývoj římských svatebních tradic:

- a) V nejstarším textu ve VE je ještě zmíněna pronuba: „Hanc igitur oblationem *famulae tuae* (= pronuba), quam tibi offerimus *pro famula tua* (= sponsa), quaesumus domine, placatus aspicias“ (č. 1107).
- b) Redaktor GV už funkci pronuby nezná, dary přináší sbor družiček (*paranympha*): „Hanc igitur oblationem *famularum tuarum*, quam tibi offerunt *pro famula tua*“ (č. 1447).
- c) V témže textu GR již dary přináší celé společenství: „Hanc igitur oblationem *famulorum tuorum*, quam tibi offerunt *pro famula tua*“.²⁶

I přes všechny varianty textů *Hanc igitur* je v nich ve všech však stále patrná orientace na nevěstu. Tuto skutečnost lze vysvětlit širším pohledem na tehdejší průběh celého svatebního procesu, kdy v jeho první fázi, označované a chápané nepřesně jako zasnuby (*sponsalia*), která spočívala v dohodě (ἔγγυή *pactum*) mezi ženichem a otcem nevěsty a v předání zástavy (ἀρραβών *arrha*), přítomnost nevěsty nebyla nutná, což samozřejmě neplatí pro následný obřad *velatio*. Když se pak tento obřad a tedy i s ním spojené *benedictio* stal od 4. století součástí mešní liturgie (*oblatio*), je pochopitelné, že texty slavnostní modlitby směřují právě k nevěstě.²⁷

Na spjatost textu GR s obřadem *velatio* poukazuje ještě jedna skutečnost. Modlitba je v sakramentáři zařazena do svatební mše před obřad přijímání. K této mši ovšem přicházejí oba aktéři již jako manželé, neboť celý obřad sponsalií, kterým se jimi stali, už proběhl předtím a od svatební mše mohl být oddělen často i velmi dlouhým časovým úsekem. Přesto však první věta epikletické části svatebního požehnání uvádí formulaci: „Respice propitius super hanc famulam tuam, quae maritali *iungenda* est consortio (Shlédní milostivě na tuto svou služebnici, která *má být spojena* manželským společenstvím).“²⁸ Tento gerundivní tvar slovesa ovšem znamená, že požehnání je proneseno nad dívkou, která ještě nebyla uvedena do ženichova domu. To tedy přesně odpovídá situaci obřadu *velatio*, který se konal v předvečer v domě nevěsty.²⁹

K celé problematice *velatio sponsae* musíme připomenout, že záliba v ženském elementu, mající kořeny v římském prostředí a realizující se právě také v obřadu *velatio*, nemusela mít už odezvu v neřímském prostředí, samozřejmě pak i v zaalp-ských oblastech. Tradice *velatio coniugalis* (obřad pro oba manžely) zde zůstala zřejmě zachována, v důsledku karolinské liturgické reformy byl však k tomuto obřadu užíván text GR, určený ovšem pouze k obřadu *velatio sponsae*.

²⁶ Pro úplnost je možné dodat, že v současném *Římském misálu* (2002) jsou těmi, kdo přinášejí dary, jednak manželé, zároveň však i celé shromážděné společenství: „Hanc igitur oblationem servitutis nostrae, sed et *famulorum tuorum N. et N. totiusque familiae tuae*“. Editio typica tertia, Città del Vaticano: TPV, 2002, s. 1025.

²⁷ K vývoji srov. A. NOCENT, „Matrimonio in Roma e nell' Occidente non romano,“ in *Scientia liturgica: Manuale di Liturgia*, ed. A. J. Chupungco, sv. 4, Cassale Monferrato: Edizioni Piemme, 1998, s. 286–316, zde 300–305.

²⁸ Tato formulace byla převzata i do potridentského *Missale Romanum*.

²⁹ Podobně formuluje VE č. 1110: „Ad haec igitur *venturae* huius *famulae tuae*...“ Starošpanělský text v *Liber ordinum* (č. 438) vyzvedá význam svatební modlitby nad oběma snoubenci, když uvádí v prezentu: „...quos coniugii copula *benedicendo coniugimus* (které požehnáním spojujeme v manželský svazek).“

2.3 Obřad *velatio virginum*

Přibližně v tutéž dobu, kdy se formovaly liturgické texty *velatio sponsae*, dostává liturgickou podobu také obřad zasvěcení panen (*velatio virginum*). Jeho součástí byly také oba již zmíněné prvky svatebního obřadu: *velatio* a *benedictio*. Biskup při obřadu kladl zasvěcované panně na hlavu závoj a pronášel obsáhlou eulogickou modlitbu (*prex consecrationis*). Veronský sakramentář ji uvádí pod názvem *Ad virgines sacras* v oddíle č. 30, který bezprostředně předchází souboru svatebních textů (odd. č. 31). Epikletická část modlitby – podobně jako ve svatební modlitbě nad nevěstou – zde opět obsahuje výčet vlastností zasvěcené panny, transformovaný do proseb: „Sit in eis, Domine, per donum Spiritus tui, prudens modestia, sapiens benignitas, gravis lenitas, casta libertas etc“ (č. 1104).

Ještě zajímavější podobnost se svatebním požehnáním však najdeme v anamnetické části této modlitby, kde i přesto, že jde o zasvěcenou pannu, která se života v manželském svazku zříká, je právě zde důstojnost manželství charakterizována formulací, kterou již známe z třetího požehnání anamnetické části *benedictio sponsae* v GR, neboť i zde se totiž vypovídá, že „žádné rozhodnutí nemohlo snížit důstojnost manželství, a prvotní požehnání posvátnému svazku stále trvá.“³⁰ Ze srovnání modliteb k *velatio sponsae* a *velatio virginum* vyplývá tedy jejich jistá podobnost. Zda z tohoto vztahu lze vyvodit – jak se domnívají někteří autoři³¹ – ovlivnění podoby svatebního požehnání jako požehnání pouze nevěstě, nelze ani potvrdit, ale ani vyvrátit.

V závěru tohoto oddílu lze jen konstatovat, že formování svatební žehnací modlitby a její konečná liturgická podoba v sakramentářích představuje složitý proces, zcela jistě ovlivňovaný řecko-římským kulturním prostředím doznívajícího starověku.

3. PROCES ADAPTACE TEXTU V SOUČASNÉ LITURGICKÉ REFORMĚ

V první části studie jsme analyzovali starobylý text římské liturgie, který prostřednictvím papeže Hadriána v jím zaslaném sakramentáři přetrval ve středověkých i novověkých římských misálech až do II. vatikánského koncilu. Představoval jediný text svatebního požehnání, který byl po celá staletí beze změny tradován. Snad proto – jak již bylo zmíněno – měla být při poslední liturgické reformě zachována „natura antiquissima benedictionis solius sponsae“, zároveň však byl vysloven požadavek na rozšíření „působnosti“ modlitby i na manžela.³²

Reforma gregoriánského textu se uskutečnila ve dvou etapách, odpovídající dvojímu vydání svatebních obřadů, a to v letech 1969³³ a 1991³⁴. Pokusme se nyní oba tyto kroky zmapovat a vyhodnotit.

³⁰ VE č. 1104: „...ut cum honorem nuptiarum nulla interdicta minuissent, ac super sanctum coniugium initialis benedictio permaneret.“ Celá modlitba je beze změny přejata do současného římského pontifikálu. Srov. *Ordo consecrationis virginum*, Editio typica, Città del Vaticano: TPV, 1970, č. 24.

³¹ Srov. např. J. P. DE JONG, „Brautsegen und Jungfrauenweihe“, *Zeitschrift für katholische Theologie* 84 (1962): 300–322.

³² Srov. *Notitiae* 5 (1969): 213.

³³ *Ordo celebrandi matrimonium*, Editio typica, Città del Vaticano: TPV, 1969 (dále jen OCM 1969).

³⁴ *Ordo celebrandi matrimonium*, Editio typica, Città del Vaticano: TPV, 1991 (dále jen OCM 1991). Protože oficiální text druhého vydání v českém překladu doposud není vydán, užíváme pro srovnání latinských textů s přihlédnutím k prvnímu českému vydání. Srov. *Svatební obřady*, Praha: Sekretariát České liturgické komise, 1971.

3.1 Nadpis textu

Samotný název žehnací modlitby je v obou vydáních OCM svědkem zápasu a hledání. OCM 1969 ji nadepisuje takto: *Oratio super sponsam et sponsum* (č. 49 par). Ovšem ještě v čl. 6 *Praenotandy* (Úvod) je tato modlitba označena pouze jako *oratio super sponsam*.

OCM 1991 ji však již důsledně nazývá *benedictio nuptialis* (svatební požehnání), pouze v č. 35 (= čl. 6 v OCM 1969) je nazvána *oratio super sponsam et sponsum*.

3.2 Úvodní admonice

V GR je před vlastní text předřazena *oratio preparatoria*, která není admonicí (vybídnutím k modlitbě), ale vlastní modlitbou. OCM 1969 tento text nepřejímá, ale uvádí nově formulovaný text, který představuje vybídnutí k modlitbě; jeho adresátem je tedy shromážděné společenství (č. 33):

Dominum, fratres carissimi, suppliciter deprecemur, ut super hanc famulam suam, quae huic sponso nupsit in Christo, benedictionem gratiae suae clementer effundat: et quos foedere sancto coniunxit, una faciat caritate concordēs.

Formulace této modlitby jsou dokladem bezradnosti nad tím, komu bude text následujícího požehnání vlastně určen. V první části je zmíněna nevěsta (*famula tua*), druhá část textu mluví o obou manželech (*quos coniunxit*).³⁵ OCM 1991 tuto nejasnost napravuje a v první části mění formulaci „super hanc famulam tuam“ na „super hos famulos tuos“ (č. 73).³⁶ Oba texty však jasně vyslovují, že požehnání bude pronášeno nad těmi, kteří jsou již manžely. To je vyjádřeno tvary sloves v perfektu: *nupsit* (resp. *nupserunt*) a *coniunxit*.

3.3 Anamnetická část

Text této části, včetně tří požehnání, je pouze s drobnými změnami přejat z GR shodně do obou vydání, proto není třeba provést podrobné srovnání a současné texty uvádět. V prvním požehnání je pouze vynechána zmínka o stvoření ženy z těla muže (*ut femineo corpori de virili*), a je nahrazena formulací *ut iam non duo essent, sed una caro*. Také formulace GR *ad imaginem Dei* je změněna na *ad imaginem tuam*.

OCM 1969 však v č. 34 uvádí, že, pokud se to zdá vhodné (*pro oportunitate*), je možné dvě (!) z těchto tří požehnání vynechat; má být však použito to z nich, které by souviselo s biblickými čteními vybranými k tomuto obřadu.³⁷ OCM 1991 tuto možnost již nepřipouští.

³⁵ Touto dvojznačností se admonice podobá již zmíněnému invitoriu z GV č. 1450, kde také text podobně kolísá: „Deus, qui mundi crescentis exordio multiplicata prole benedicis, propiciare supplicationibus nostris et super hanc famulam tuam opem tuae benedictionis infunde, ut in iugali consortio affectu compari, mente consimili, sanctitate mutua copulentur: per.“

³⁶ Zde můžeme připomenout zdařilý text admonice už v prvním českém vydání (1971), která zní takto: „Pokorně prosíme nebeského Otce, ať žehná těmto svým služebníkům, aby je v Kristu ustavičně spojovala nejen posvátná smlouva, ale i opravdová láska.“ *Svatební obřady*, č. 34.

³⁷ České vydání nabídlo vlastní řešení tím, že třetí požehnání vynechává vždy (č. 35 par.), v jednom případě i druhé (č. 65). Český překlad takto upravovanou anamnetickou část užívá vždy, kombinuje ji však se dvěma variantami epikletické části, což však neodpovídá předlohám v OCM 1969.

3.4 Epikletická část

Nejmarkantnější známky zápasu o splnění obtíženého zadání pro reformu žehnací modlitby však nese její epikletická část. Z původního textu GR je převzata pouze úvodní věta s incipitem *Respice propitius*, která je ovšem ihned přeformulována do plurálu a vztahuje se tak na oba manžely. Pak však již obě vydání jdou svou vlastní cestou, aby se později opět spojila ve dvou zbývajících modlitebních strofách. Oba texty se již velmi vzdalují původnímu předloze GR, dá se říci, že se jedná o novou euhologickou kreaci. Uvedme nyní synopsi epikletické části obou současných vydání pro jejich snadnější vzájemné srovnání.

	OCM 1969	OCM 1991
1. Úvodní prosba	Respice propitius super hanc famulam tuam, quae, maritali iuncta consortio, tua se expetit benedictione muniri:	Respice propitius super hos famulos tuos, qui, maritali iuncti consortio, tua se expetunt benedictione muniri:
1a. Výslovná epikléze		emitte super eos Spiritus Sancti gratiam, ut, caritate tua in cordibus eorum diffusa, in coniugali foedere fideles permaneant.
2. Vzor biblických žen	sit in ea gratia dilectionis et pacis, imitatrixque sanctarum permaneat feminarum, quarum in Scripturis laudes praedicantur.	Sit in famula tua N. gratia dilectionis et pacis, imitatrixque sanctarum remaneat feminarum, quarum in Scripturis laudes praedicantur.
3. Parenéze pro manžela	Confidat in ea cor viri sui, qui, parem sociam et gratiae vitae coheredem agnoscens, eam honore debito prosequatur eoque diligat semper amore, quo Christus suam dilexit Ecclesiam.	Confidat in ea cor viri sui, qui, parem sociam et gratiae vitae coheredem agnoscens, eam honore debito prosequatur eoque diligat semper amore, quo Christus suam dilexit Ecclesiam.
4. Závěrečná prosba: příkladný život, svědectví Kristu, potomstvo, pokojné stáří, věčný život	Et nunc te, Domine, deprecamur, ut hi famuli tui nexi fidei mandatisque permaneant, et, uni thoro iuncti, morum sint integritate conspicui; Evangelii robore communiti, bonum Christi testimonium omnibus manifestent; in sobole sint fecundi, sint parentes virtutibus comprobati; videant ambo filios filiorum suorum et, optatam demum senectutem adepti, ad beatorum vitam et ad caelestia regna perveniant.	Et nunc te, Domine, deprecamur, ut hi famuli tui nexi fidei mandatisque permaneant, et, uni thoro iuncti, morum sint integritate conspicui; Evangelii robore communiti, bonum Christi testimonium omnibus manifestent; in sobole sint fecundi, sint parentes virtutibus comprobati; videant ambo filios filiorum suorum et, optatam demum senectutem adepti, ad beatorum vitam et ad caelestia regna perveniant.
Konkluze	Per Christum Dominum nostrum.	Per Christum Dominum nostrum.
Odpověď lidu	Amen.	Amen.

Uvedme nyní stručný komentář těchto dvou pokusů o adaptaci epikletické části svatební modlitby:

3.4.1 Úvodní prosba

Již první věta epikletické části naznačuje úmysl redaktorů textu. Zatímco v OCM 1969 je převzata se svým zaměřením pouze na nevěstu, v OCM 1991 je převedena do plurálu a vztažena na oba manžely. V obou textech však najdeme důležitou změnu: gerundivní tvar z GR (*iungenda*), vyjadřující budoucí možnost, je převeden do participiálního pasivního tvaru perfekta (*iuncta, iuncti*), který v tomto případě vyjadřuje, že jsou již manželským svazkem spojeni, že toto požehnání se tedy uděluje manželům.

Ze srovnávací tabulky vyplývá rozdílné členění celého textu: zatímco text v OCM 1969 má tři strofy, ve druhém textu je členění čtyřdílné. Rozdíl je způsoben právě první strofou, která je v OCM 1991 rozdělena na dvě části. Je tomu tak proto, že k větě *Respice propitius* je připojen nový text, jehož komentář nyní uvedme.

3.4.2 Výslovná epikléze

Právě tento text představuje průlomovou změnu v celých dějinách modlitby manželského svatebního požehnání. Jde o výslovnou zmínku o Duchu svatém a to ve formulaci, jak ji známe z klasických epikletických částí liturgických modliteb: *emitte super eos Spiritus sancti gratiam*. Shromážděná obec prosí Otce, aby na tyto manžely vylil milost svého Ducha. Jde o dary, které manželé budou potřebovat při prožívání svého společenství života a lásky.³⁸ Výslovná zmínka o Duchu svatém v této epikletické části byla již dlouho před vydáním OCM 1991 požadována.³⁹ To, že se její zařazení do svatební modlitby podařilo, můžeme analogicky srovnat s realizací a recepcí epiklézí nově vytvořených eucharistických modliteb Římského misálu, které na rozdíl od podobných textů Římského kánonu vždy obsahují výslovnou zmínku o Duchu svatém.

Na prosbu o milost Ducha pak navazuje vyjádření účinku tohoto daru. Nepřímou citací textu Ř 5,5 („Boží láska je vylita od našich srdcí skrze Ducha svatého, který nám byl dán“) se říká, že Boží láska, vylitá do srdcí manželů, jim umožní věrně naplňovat manželskou smlouvu. I tato formulace je důležitá: manželská věrnost nemůže být vymezena pouze negativně – nepřestoupením příkázání, ale vyznačuje se aktivní tvůrčí péčí o manželský vztah a jeho růst, neboť Boží láska vylitá do srdce skrze Ducha svatého přece také překypuje tvůrčí aktivitou, vždyť samotný Duch jako *amor hypostaticus* je vzýván také jako *Creator Spiritus*.

³⁸ K epiklézi v OCM 1991 srov. A. M. TRIACCA, „*Spiritus Sancti Virtutis infusio: A proposito di alcune tematiche teologico-liturgiche testimoniate nell' 'editio altera' dell' 'Ordo celebrandi matrimonium'*“, *Notitiae* 26 (1990): 365–390.

³⁹ Kvůli tomuto požadavku byla Kongregací pro bohoslužbu paradoxně dlouhou dobu odkládána aprobace Svatebních obřadů pro německy mluvící diecéze, které v návrzích textů svatebních požehnání takovouto formulaci právě obsahovaly. Autorovi této studie tuto informaci sdělil osobně Prof. Heinrich Rennings (zemř. 1994), tehdejší sekretář Liturgické komise Německé biskupské konference a konzultor Kongregace pro bohoslužbu.

3.4.3 Prosba za nevěstu

Po této zdařilé vsuvce se oba texty opět spojují, neboť prosby v OCM 1991 se nyní obracejí také pouze k nevěstě. Biblické ženy a jejich ctnosti z GR však již nejsou uvedeny výslovně, mluví se pouze obecně „o ženách, které jsou v knihách Písma chváleny.“ V této větě je formulace GR o „manželském jhu (*iugum*) lásky a pokoje“ změněna na „*gratia dilectionis et pacis*“. Manželka je zde také oslokována svým jménem. Touto prosbou za nevěstu končí diferenciací textů a následující dvě strofy jsou v obou vydáních zcela totožné. První z nich se týká ženicha, druhá je zaměřena k oběma manželům.

3.4.4 Prosba za ženicha

Po textu, týkajícím se nevěsty, následuje pasáž věnovaná manželovi. Ta je uvedena nepřímým citátem z knihy Přísloví (31,11), kde čteme: „Srdce jejího muže na ni spoléhá.“ Z hlediska literární výstavby textu by totiž bylo lépe, aby – tak jako v pasáži o manželce – byl manžel přímo „titulován“ (*famulus tuus*), a byl také osloven jménem. To, že tomu tak není, působí nelogicky a může vyznívat ve prospěch jisté asymetrie vztahu. Proto je třeba jméno manžela vložit.⁴⁰ V textu dále najdeme dvě biblicky doložené formulace, které jsou příspěvkem k hodnotné matrimoniální teologii. Manželka je zde v náznaku na 1 Petr 3,7 titulována jako *coheres gratiae vitae* (spoludědička milosti života) a manželovi je s odvoláním na text Ef 5,25 znovu připomenuta povinnost inspirovat se ve vztahu ke své ženě láskou Krista k jeho církvi.

Tato strofa je výsledkem snahy naplnit přání obsažené v SC 78 o „stejných povinnostech“. Text je ovšem dokladem toho, že tomu tak zcela není, neboť, zatímco u ženy jsou dle vzoru GR požadovány ideální vlastnosti obecně – a to dle příkladu žen Písma – u muže se nehovoří o jeho potřebných vlastnostech jako takových, ale vypovídá se pouze to, jak se má projevovat ve vztahu ke své ženě. Celý text proto působí nepřirozeně a je zřejmé, že přece jen představuje cizí element v modlitebním textu, určeném původně pouze ženě. Zdá se, že vyjádření pozdně antického římského ideálu ženy, prezentované obřadem *velatio* a textem žehnací modlitby, nelze zřejmě bez problémů přenášet na mužský prvek v manželském vztahu, a to ještě v jiném kulturním prostředí.

3.4.5 Závěrečná strofa

Tento text, opět shodný v obou vydáních, přejímá některé formulace z proseb za nevěstu v GR, aplikuje je však na oba manžely. Tématika poslední věty je zcela z textu GR převzata: třetí a čtvrté pokolení potomstva, vytoužený věk stáří, blažený život v nebeském království. Před tím je však velmi vhodně připomenuta povinnost vydávat přede všemi svědectví Kristu a sílu k tomuto poslání čerpat z evangelia.

⁴⁰ Český překlad OCM 1969 to takto činí: „Svému služebníku N. dej, ať má ke své ženě důvěru a úctu.“

4. VÝSLEDKY SROVNÁVACÍ STUDIE

V prvním oddíle jsme rozbořem svatební žehnací modlitby z gregoriánského sakramentáře dospěli k závěru, že tento text je cenným svědectvím římské modlitební tradice doznívajícího starověku a nastupujícího středověku. Strukturálně je jasné rozčleněn na dvě části, a totéž platí také o jeho obsahové náplni. Oba bloky by tedy teoreticky mohly existovat i samostatně.

Právě na tuto skutečnost mohla navázat práce odborníků v přípravné komisi.⁴¹ První, teologicky velmi kvalitní část, byla v zásadě beze změny převzata. Bylo však jasné, že druhý blok musí být nutně revidován. Právě zde se mělo vyhovět oběma již zmíněným požadavkům: ponechat modlitbě povahu *benedictio sponsae* za současného zdůraznění rovnosti manželů v jejich odpovědnosti. Výsledky tohoto pokusu jsme představili právě ve třetí části této studie.

Máme-li je nyní vyhodnotit, musíme konstatovat, že výsledek je úměrný obtížnosti a takřka nespelnitelnosti takového zadání. V OCM 1991 se tedy jako zatím konečný výsledek objevuje neorganický text, na němž je ještě stále patrné napětí, plynoucí z onoho protikladného zadání. Snaha vyhovět požadavku o zaměření na nevěstu vedla k vytvoření dvou strof (1a;2), jejichž zařazení při nejlepší snaze působí poněkud křečovitě. Jsou totiž vsunuty mezi první a třetí strofu, které obě jsou jednoznačně zaměřeny na oba manžely.

Proto už OCM 1969 kromě tohoto upraveného textu GR uvádí ještě dva alternativní formuláře (č. 120;121), podobně i OCM 1991 (č. 242; 244). České vydání z roku 1971 nabízí originální řešení: k vybraným požehnáním (jedno nebo dvě) z anamnetické části GR připojuje variabilní epikletické bloky (č. 35 par.)

Všechna řešení však ještě vypovídají o jedné závažné skutečnosti: výsledný produkt představuje už pouze torzo původního gregoriánského textu. Ten – ve své původní podobě, tak jak byl po více než celé tisíciletí v římském sakramentáři a později v misále tradován – v současných liturgických knihách římského rituálu i misálu už neexistuje. Snaha zároveň něco uchovat a současně něco pozměnit nepřinesla očekávaný výsledek.

Než se pokusíme navrhnout možná řešení, připomeňme analogickou skutečnost, která se při realizaci vatikánské liturgické reformy objevila v oblasti mešní liturgie. Římský kánon, který představuje úvodní text celého gregoriánského sakramentáře a který byl po celá staletí jedinou eucharistickou modlitbou římské liturgie, nepředstavuje ideální podobu modliteb tohoto literárního druhu. Kvůli převaze prvků proseb nad prvky díkůvzdání by při adaptaci musel být zcela zásadně přepracován. Protože však představoval prvek staré římské modlitební tradice, byl rozhodnuto ponechat jej v jeho původní podobě, spolu s ním však nabídnout ještě tři další nově vytvořené formuláře eucharistických modliteb.⁴² Toto řešení bylo obecně přijato s uspokojením a ukazuje se jako nosné a inspirující.

Vraťme se však nyní zpět k naší matřimoniální liturgické problematice. Zdá se, že řešení problematiky vyjádřené v nadvise této studie – tedy zda slavnostní žehnací

⁴¹ K celé reformě obřadu srov. A. BUGNINI, *La riforma liturgica*, 2. vyd., Roma: Edizioni Liturgiche, 1997, s. 676–688.

⁴² *Ordo Missae*, Editio typica, Città del Vaticano: TPV, 1969, s. 109–133.

modlitba současného obřadu je *oratio ad sponsam velandam*, nebo zda představuje *benedictio nuptialis amborum* – je zcela jednoznačné. Rovnoprávnost v manželském vztahu muže a ženy je znamením doby. Proto základní zaměření celé modlitby právem zahrnuje oba manžely. To samozřejmě nebrání tomu, aby byli zmíněni a jmenováni i jednotlivě, avšak vyváženě a symetricky.

Na základě euhologické komparativní analýzy svatebních liturgických textů budiž dovoleno předložit na závěr tato možná řešení:

1. Text GR jako svědek určité epochy by mohl být v celém svém původním znění v liturgických knihách ponechán a tím i nabídnut k použití *ad libitum*.
2. Pro kvalitu anamnetické části textu GR by tato mohla být použita s tím, že celá epikletická část by zásadně byla vytvářena už zcela nově z pozice rovnoprávnosti manželů, již by tedy nezohledňovala původní zaměření pouze na nevěstu.
3. Snad nejperspektivnější se však jeví hojnější využití možností nabízených biskupským konferencím v OCM 1991 (č. 41), kde se říká, že v případě svatební žehnací modlitby je možné vytvářet také nové vlastní formuláře a připojit je k těm, které *editio typica* již nabízí.

Vyhodnotíme-li tato tři nabízená řešení komplexním pohledem, můžeme snad dojít k závěru, že jistým způsobem představují uskutečnění příkladu biblického hospodáře (Mt 13,52), který – zde v našem případě – z liturgického pokladu živé modlitební tradice církve vynáší texty „nové i staré“.

From the *Oratio ad sponsas velandas* to the *Benedictio nuptialis* A comparative liturgical study

Key words: Roman liturgy, Roman sacramentaries, *Ordo celebrandi matrimonium* (1969, 1991), Nuptial blessing, Reform of liturgy

Abstract: One part of the liturgical texts for the nuptial mass in the Gregorian-Hadrianic sacramentary (named here *Oratio ad sponsas velandas*) is also a ceremonial prayer over the bride. For centuries this was the only prayer of the nuptial blessings in the Roman liturgy. During the last reform of the liturgy of nuptial rites (1969, 1991) this part was adapted and changed. This study evaluates this process.